

Михайло Рязанов,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0003-0404-2841

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-43-17>

УДК 34

Юридична наука у формуванні та трансляції правової спадщини

У науці наявні різні роздуми щодо сутності правової культури, які загалом зводяться до ототожнення з формуванням, накопиченням та засвоєнням матеріальних і духовних цінностей, що забезпечують прогресивний розвиток правової сфери. Це є можливим завдяки функціональному аспекту правової культури, який спрямований на відновлення, творення, виховання, навчання, формування, розбудову здатності, навчає правил, норм, зразків. Проте постає питання: яких і чийх правил, норм, зразків? Відповідь прихована в пам'яті правої культури, яку представляє правова спадщина. Водночас правова спадщина є не лише пам'яттю правової культури, а й набором характеристик і способів розгляду самої правової культури [1, с. 194].

Правова культура втілює все прогресивне, цінне, соціально виправдане в політико-правовій сфері, сприяє вдосконаленню організації та діяльності держави, підвищенню якості й ефективності чинного права, зміцненню дисципліни, правопорядку та

законності, посиленню захисту прав, свобод і юридично охоронюваних інтересів кожної особистості. Це вираження якісного стану правового життя суспільства, правового розвитку особистості, а також ступеня свободи та взаємної відповідальності держави й особистості [1, с. 195].

У підсиленні цих тверджень особливу роль відіграє правова культура тих соціальних прошарків, які внаслідок своєї професійної діяльності безпосередньо впливають на процеси формування позитивного права, правозастосовної діяльності, охорони правопорядку. Ідеться про професійну правову культуру, основні параметри якої співвідносяться з правовою культурою суспільства загалом [2, с. 328]. Саме завдяки професійній діяльності юристів (науковців і практиків) відбувається перетворення правової реальності на правову дійсність.

А.В. Петров зазначив: «Первинним компонентом правової культури суспільства є правова або юридична наука та юридична освіта, оскільки

саме на цьому рівні через виділення істотного, необхідного й закономірного починається усвідомлення дійсного на противагу несуттєвому, випадковому та аномальному у сфері безпосереднього буття юридичних явищ суспільства» [3, с. 170]. Тобто авторитет права й держави, рівень правової свідомості, правової культури населення багато у чому визначається професіоналізмом юридичних кадрів [4, с. 5]. Це особливі соціальні суб'єкти, діяльність яких має безпосередньою метою створення, формалізацію правових інститутів, підтримку та викарбовування правових традицій, забезпечення функціонування юридичних норм та інших об'єктів правової спадщини, у яких закладено уявлення про справедливість, а також наукове пізнання правової системи суспільства. Цим особам властивий більш високий ступінь знання й розуміння правових явищ, відповідно, саме на них покладається збереження та культивування правової спадщини.

Професія вчених-юристів має давню історію виникнення. Спочатку, започаткувавшись переважно в церкві, сформувався клас знавців юридичного знання, який виокремився із жерців. Це сталося у відповідь на необхідність примирити бурхливі конфлікти всередині церкви. Ці люди були одночасно носіями і трансляторами особливого типу юридичного знання, яке мало трансцендентальний нормативний зміст та езотеричне значення. Подальший розвиток юридичної професії пов'язаний зі становленням світської (позитивної) юриспруденції. Поступово юрист-чиновник, професор права та юрисконсульт замінили юриста-жерця, приватну особу, обізану у праві, і суддю. Традиційне право як предмет сакрального розуміння та ставлення до дійсності витіснило позитивне право. Відбувся своєрідний культурний (тобто нормативний) перехід від «канонічного іконопису»

до «живопису вільного мазка і ринкової ціни».

Формуючись насамперед в університетах, юридична професія породила науку про закони, тобто юристи становили те співтовариство, у якому наука права була вираженням причини існування спільноти. За допомогою юридичної науки професійна юридична спільнота дала змогу вирішити протиріччя в соціальному й історичному становищі різних народів. У першому наближенні саме діяльність знавців права дала поштовх для інституціоналізації процесу вирішення конфліктів в авторитетних юридичних текстах [5, с. 161]. Отже, у цьому контексті інституціоналізацію можна розуміти як процес нормативної маніфестації правової реальності, у межах якої завдяки правовим інститутам виражається предметна правова реальність [6].

На актуальності для України питань формування юридичної еліти та визнання за нею пріоритету у збереженні правової спадщини й використанні її у визначенні подальших напрямів правового розвитку наголошує також Ю.М. Оборотов. Завдяки юридичній еліті відбувається виокремлення, номінування, підтримка та подальша трансляція правових інститутів, правових традицій, правового досвіду, що є важливими компонентами правової спадщини, та їх пристосування до сучасних умов і майбутніх поколінь. Безумовно, становлення, розвиток і трансформація правових інститутів підпорядковується власній логіці, проте важливе усвідомлення того факту, що сам процес інституціоналізації права передуює процесу його концептуалізації. Наприклад, відображення явища в понятті уявлення про належний правопорядок передуює процесу його перетворення на правовий факт, оскільки правопорядок – це уявний порядок соціальних взаємодій, а його закріплення як юридичної категорії та його нормативізація – це

результат цілеспрямованої професійної діяльності юристів-професіоналів. Відповідно, для вирішення цієї проблеми особливе значення для юристів має правове мислення, що відповідає вимогам часу, формування якого є визначальним завданням юридичної підготовки професіоналів [7, с. 5].

Формування особливого правового мислення відбувається в межах професійної правової культури юриста у процесі юридичної освіти й правового виховання особистості. Цей процес подвійний, адже включає накопичення правових знань та перетворення цієї накопиченої інформації на особисті переконання. Ефективність навчання професійних знань залежить від наявності розвинутого мислення у студентів, що значною мірою забезпечується шляхом формування понятійного апарату через вивчення теоретико-методологічних аспектів юридичних дисциплін. У процесі юридичної освіти формується образ понятійного юридичного мислення, його стиль і деонтологічні установки, інтуїція справедливості й законності прийнятих рішень [4, с. 10].

При цьому варто зазначити, що юридична наука кожної історичної епохи своєю внутрішньою системою фіксувала, висловлювала та доводила (з огляду на власні релігійні, метафізичні, доктринальні підстави, розуміння, сприйняття й оцінки дійсності) як певний погляд на право, так і певну політику перетворення соціальних, політичних та правових інститутів.

Юридична освіта й наука, як слушно зазначає В.С. Кахнич, має глибоке коріння та власну традицію розвитку. Університетська юридична наука та освіта України відіграла особливу роль у становленні професійної спільноти юристів, утвердженні їхньої інтелектуальної самостійності. Тому її фундаментальні напрацювання нерозривно пов'язані з європейською правовою традицією, з формуванням уявлення про право як

систему, що органічно розвивається за внутрішніми механізмами. Сучасна юридична спільнота не зможе утвердити свою інтелектуальну самостійність, ідентифікувати себе в культурі без дослідження власної внутрішньої історії, яка у професійній свідомості не має бути заглиблена в політичні, економічні та інші процеси «зовнішньої історії» [8, с. 1].

Специфічність рис періоду зародження освіти на території українських земель полягала, по-перше, у спадкоємному зв'язку зі слов'янською культурною традицією; по-друге, у зіткненні західних і східних культурно-ідеологічних та філософських тенденцій; по-третє, у розвитку культури українського народу у складі різнонаціонального та різнорелігійного державного утворення в умовах незавершеного процесу національно-духовної диференціації [9, с. 4–14].

Вихідна парадигма сучасної юридичної науки заснована на методологічних принципах комплексного підходу у вивченні державно-правових явищ. Із цього постає новий формат існування юридичної науки як інтегральної юриспруденції або систем конкуруючих знань про право й державу.

Правові інститути у своїх культурно-історичних і політико-правових визначеннях та конструкціях мають подвійну природу. Вони спонтанно формуються й цілеспрямовано вирощуються. У них перетинаються та співіснують історія, політика й культура соціально-правового спілкування. Це одночасно історичні інститути-відносини певного часу й місця та інструментальні інститути-функції, що виражають правові практики конкретних спільнот. Правові інститути за фактом свого існування містять у собі підстави й умови власного юридичного відтворення та саморуйнування.

Юридичне конструювання правових інститутів – інститутів влади, власності та управління – і їх права

регламентація зумовили необхідність накопичення спеціальних знань, що транслюються та передаються новим поколінням. Потреба в раціональному й ефективному управлінні суспільними справами викликала до життя корпорацію професійно працюючих фахівців із політичних, адміністративних і юридичних питань. Їхні позиції в питаннях тлумачення й застосування права та накопичений досвід вирішення юридичних колізій поступово конститууються у стійкі моделі нормативних рішень та ухвал.

Щодо становлення й розвитку українського права варто констатувати, що загальні принципи та визначення правової науки склалися на базі запозичених ідей слов'янської філософії, візантійського права, права Запорізької Січі та безперервної практики коментування і використання звичаєвого права, яке було підтримане й культивоване українським народом навіть в умовах входження українських земель в ареал владарювання різних держав-імперій. Представлені в них теми та правоположення пролонгували себе в систему сучасних уявлень про право, правопорядок, законність і справедливість, а також інші явища, що можуть являти собою прояв правової спадщини українського народу, необхідний для його власної самоідентифікації.

Зазначене доводить, що всі соціальні й політичні процеси пов'язані та визначаються культурно-історичним змістом людського існування, отримують своє відображення у практичному й аналітичному вимірі юриспруденції. Право – це нормативне вираження соціокультури або колективного уявного певної епохи. У своїх початкових визначеннях воно виходить з архаїчних соціальних практик і юридичної міфології, тобто з певного історичного контексту та метатексту реального, проте водночас профанного й сакрального середовища свого проживання. Це багатоскладова та багаторівнева реальність.

Очевидно, що в демократичному суспільстві та правовій державі юридична наука має ґрунтуватися на цінностях і принципах верховенства права, пріоритету невідчужуваних прав і свобод людини, законності й правопорядку як умов соціального буття, взаємної відповідальності держави та особи тощо. Під впливом усіх чинників у вітчизняній юриспруденції відбувається переоцінка ролі й соціального призначення права та держави, інтенсивне розроблення новітніх ідей праворозуміння, сучасних проблем методології та теорії пізнання правової дійсності [10, с. 184]. Це відбувається паралельно з формуванням нового гуманітарного суспільного світогляду і сучасної правосвідомості, де елементи вітчизняного права мають становити органічну частину демократичної правової культури, яка повинна замінити правову культуру, успадковану від радянського політичного режиму та правового порядку, що захищали інтереси держави [11, с. 13].

Юридична наука стає більш демократичною, відкритою для сприйняття правової спадщини та новітніх ідей незалежно від того, де вони з'явилися. Вона приділяє значну увагу матеріальним і духовним потребам людини, її гідності, правам і свободам, правовому й політичному світогляду. Збагатився гуманістичний зміст учення про право й державу зі сприйняттям ідей правової, демократичної, соціальної держави та громадянського суспільства [12, с. 13].

Відповідно, саме відтворення та засвоєння правових практик минулого є збереженням правової спадщини, яка є захисним полем збереження та культивування національної правової культури. Вивчення еволюції систем юридичного знання в їхніх змістових і формальних побудовах та визначеннях утворює самостійний предмет юридичної науки.

Дослідження правової спадщини – це не тільки історія інститутів і навчань про право. Це також історія самої юридичної науки, наявних в

історії систем юридичних знань, правових шкіл і юридичних картин світу, що змінили концептуальні підстави правосвідомості певної епохи.

Правова спадщина становить одночасно і новий синтетичний напрям, і новий комплексний підхід до вивчення правової реальності в різноманітних аспектах її концептуального, образного й інституційного існування та самовизначення.

Правова спадщина може бути адекватно зрозумілою та описаною лише всередині та через систему соціокультурних координат, які передбачають безліч траєкторій розвитку як у складі правових інститутів, так і в історичній логіці їх юридичного осмислення, що є цільовим завданням для всіх юристів-професіоналів в умовах трансформації сучасного українського права.

Список використаних джерел

1. Дуглас Н.О. Профессиональная правовая культура – состояние правовой жизни общества. *Молодой учёный*. 2012. № 7(42). С. 193–196.
2. Петров А.В., Котрикова Т.Ю. Профессиональная правовая культура в системе правовой культуры общества. *Вестник Нижегородского университета имени Н.И. Лобачевского*. 2013. № 3(1). С. 326–331.
3. Петров А.В. Правовая культура и ее структурные компоненты: проблемы генезиса. *Вестник Нижегородского университета имени Н.И. Лобачевского*. 2017. № 3. С. 167–173.
4. Алешина Е.А. Формирование правовой культуры в процессе юридического образования : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ростов-на-Дону, 2008. 29 с.
5. Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Пер. с англ. 2-е изд. Москва : Изд-во МГУ ; ИГ «ИНФРА-М – НОРМА», 1998. 624 с.
6. Веденеев Ю.А. Юридическая наука: введение в концептуальную историю. URL: <http://surl.li/ajumi>.
7. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін. ; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. 492 с.
8. Кахнич В.С. Становлення і розвиток правової освіти та науки на юридичному факультеті Львівського університету (XVII–XX ст.): історико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2012. 23 с.
9. Філософія Відродження на Україні : монографія / М.В. Кашуба, І.В. Паславський, І.С. Захара та ін. ; Академія наук УРСР, Інститут сусп. наук. Київ : Наукова думка, 1990. 336 с.
10. Рябовол Л.Т. Передумови й чинники становлення вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 182–188.
11. Селіванов В.М. До проблеми розроблення концепції розвитку вітчизняної юридичної науки. *Право України*. 2001. № 7. С. 12–14.
12. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / С.В. Бобровник, В.С. Журавський, О.Л. Копиленко та ін. ; за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

Рязанов М. Ю. Юридична наука у формуванні та трансляції правової спадщини

Стаття має на меті продемонструвати зв'язок між юридичною наукою та культивуванням правової спадщини для подальшого розвитку права. Констатується, що всі соціальні й політичні процеси пов'язані та визначаються культурно-історичним змістом людського існування, що отримує своє відображення у практичному й аналітичному вимірі юриспруденції. У цьому аспекті визначається домінуюча роль юристів-професіоналів (практиків та

науковців). У поверхневому розумінні юристи-професіонали внаслідок своєї професійної діяльності впливають на процеси формування позитивного права, правозастосовну діяльність, охорону правопорядку. Однак більш глибокий розгляд впливу юристів-професіоналів на розвиток права доводить, що їхня діяльність спрямована на створення й формалізацію правових інститутів, підтримку та викарбовування правових традицій, забезпечення функціонування юридичних норм, на інші об'єкти правової спадщини, у яких закладено уявлення про справедливість, а також наукове пізнання правової системи суспільства.

Формуючись насамперед в університетах, юридична професія породила науку про закони, тобто юристи склали те співтовариство, у якому наука права була вираженням причини існування спільноти. У першому наближенні саме діяльність знавців права дала поштовх для інституціоналізації процесу вирішення конфліктів в авторитетних юридичних текстах.

Відповідно, саме відтворення та засвоєння правових практик минулого, що є полем діяльності юристів-професіоналів, є збереженням правової спадщини, яка є захисним полем збереження й культивування національної правової культури.

З огляду на зазначене наукове дослідження правової спадщини, що є сучасним інтересом юридичної науки, – це не тільки історія інститутів і вчень про право, а й історія самої юридичної науки, наявних в історії систем юридичних знань, правових шкіл і юридичних картин світу, що змінили концептуальні підстави правосвідомості певної епохи.

Ключові слова: юридична наука, трансляція права, суб'єкти правової спадщини, юристи-професіонали, правова культура юриста, інституціоналізація права.

Рязанов М. Ю. Юридическая наука в формировании и трансляции правового наследия

Статья нацелена продемонстрировать связь между юридической наукой и культивированием правового наследия для дальнейшего развития права. Констатируется, что все социальные и политические процессы связаны и определяются культурно-историческим содержанием человеческого существования, что получает свое отражение в практическом и аналитическом измерении юриспруденции. В этом аспекте определяется доминирующая роль юристов-профессионалов (практиков и ученых). При поверхностном рассмотрении юристы-профессионалы в силу своей профессиональной деятельности влияют на процессы формирования позитивного права, правоприменительную деятельность, охрану правопорядка. Но более глубокое рассмотрение влияния юристов-профессионалов на развитие права доказывает, что именно их деятельность направлена на создание и формализацию правовых институтов, поддержку и вырисовывание правовых традиций, обеспечение функционирования юридических норм, на другие объекты правового наследия, в которых заложено представление о справедливости, а также научное познание правовой системы общества.

Формируясь прежде всего в университетах, юридическая профессия породила науку о законах, то есть юристы составляли то сообщество, в котором наука права была выражением причины существования сообщества. В первом приближении именно деятельность знатоков права дала толчок для институционализации процесса разрешения конфликтов в авторитетных юридических текстах.

Соответственно, именно воспроизведение и усвоение правовых практик прошлого, что является полем деятельности юристов-профессионалов, является сохранением правового наследия, которое является защитным полем сохранения и культивирования национальной правовой культуры.

Учитывая сказанное, научное исследование правового наследия, что является современным интересом юридической науки, – это не только история институтов и учений о праве, но и история самой юридической науки, имеющих в истории систем юридических знаний, правовых школ и юридических картин мира, которые изменили концептуальные основания правосознания определенной эпохи.

Ключевые слова: юридическая наука, трансляция права, субъекты правового наследия, юристы-профессионалы, правовая культура юриста, институционализация права.

Ryazanov M. Legal science in the formation and transmission of legal heritage

This article aims to demonstrate the relationship between legal science and the cultivation of legal heritage for the further development of law. It is stated that all social and political processes are connected and determined by the cultural and historical content of human existence, which are reflected in the practical and analytical dimension of jurisprudence. In this aspect, the dominant role of professional lawyers (practitioners and scientists) is determined. Due to their professional activity, lawyers, professionals in a superficial sense, influence the processes of formation of positive law, law enforcement activities, law enforcement. But a deeper examination of the influence of legal professionals on the development of law proves that their activities are aimed at creating, formalizing legal institutions, supporting and fixing legal traditions, ensuring the functioning of legal norms and other objects of legal heritage, which laid the foundation of justice, as well as scientific knowledge of the legal system of society.

Formed primarily in universities, the legal profession gave birth to the science of laws, that is, lawyers constituted the community in which the science of law was an expression of the reason for the existence of the community. In the first approximation, it was the activity of legal experts that gave impetus to the institutionalization of the conflict resolution process in authoritative legal texts.

According to the reproduction and assimilation of legal practices of the past, is the field of activity of professional lawyers and is the preservation of the legal heritage, which is a protective field for the preservation and cultivation of national legal culture.

Accordingly, the scientific study of legal heritage, which is of modern interest in legal science, is not only the history of institutions and doctrines of law. It is also the history of legal science itself, given in the history of systems of legal knowledge, legal schools and legal pictures of the world, which changed the conceptual foundations of legal consciousness of a certain era.

Key words: legal science, translation of law, subjects of legal heritage, professional lawyers, legal culture of a lawyer, institutionalization of law.